

ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ ЗАСТОСУВАННЯ ПРИНЦИПУ СХОДЖЕННЯ ВІД АБСТРАКТНОГО ДО КОНКРЕТНОГО ДЛЯ РОЗВИТКУ ТЕХНІЧНИХ ЗДІБНОСТЕЙ В УЧНІВ ОСНОВНОЇ ШКОЛИ В ПОЗАШКІЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Застосування принципу сходження від абстрактного до конкретного в психолого-педагогічній науці пов'язують з теорією розвивального навчання Ельконіна-Давидова і її послідовниками. Інтерес до принципу сходження від абстрактного до конкретного з боку дидактики обумовлений тим, що в цьому випадку сходження від абстрактного до конкретного виступає як характеристика теоретичного мислення. Цей аспект принципу сходження характеризують як метод побудови теорії.

Цей аспект сходження докладно розглянутий В.В. Давидовим у його наукових працях [1; 2]. В.В. Давидов, насамперед, критикував принцип доступності навчання, з якого виходила вся традиційна педагогіка. Відповідно до цього принципу дитині варто вивчати тільки те, що вона може негайно освоїти, іншими словами, для оволодіння чим вона уже має у своєму розпорядженні відповідні можливості. В.В. Давидов розвиває прямо протилежний погляд: розвиток мислення дитини – це не спонтанний процес індивідуального дозрівання й розвитку інтелектуальних операцій, а результат взаємодії дитини з дорослою людиною. Вищі психічні процеси (включаючи мислення) взагалі спочатку виникають у процесі колективної діяльності, що передбачає взаємодію між учасниками, і тільки потім стають індивідуальним надбанням. Те, що спочатку дитина робить під керівництвом і разом з дорослим, потім вона може робити самостійно. Мислення дитини може розвиватися тільки в результаті взаємодії з дорослими: спочатку батьками, потім учителями. Навчання при такому розумінні – це не деяка “надбудова” над незалежно від нього процесами дозрівання і розвитку розумових здібностей і можливостей, а єдина умова розвитку самих цих здібностей. Звідси випливають ідеї “розвивального навчання”.

На цій основі В.В. Давидов розвив свою теорію про роль змістовного узагальнення в навчанні. Він показав, насамперед, що теорія формального чи емпіричного узагальнення, з якої практично виходила вся педагогічна теорія і практика, передбачає визначену епістемологічну концепцію емпіризму. Цю концепцію В.В. Давидов піддав філософській критиці у її загальному вигляді (при цьому він використовував ідеї Е.В. Ільєнкова), особливо стосовно педагогіки [7; 8]. Відповідно до емпіризму, узагальнення розуміється як виділення спільних рис ряду предметів, даних у почуттєвому досвіді і належних до одного класу. В.В. Давидов виходив з іншої філософської позиції, що спирається на деякі важливі епістемологічні і методологічні ідеї К. Маркса, який сформулював їх у загальному вигляді і застосував у “Капіталі” [9]. Ця філософська позиція спира-

ється на марксове розуміння методу сходження від абстрактного до конкретного як методу теоретичного розуміння. Цей метод передбачає, що вихідним пунктом побудови теоретичної системи не може бути емпіричне узагальнення, з якого виходить емпірична філософія і яке розглядалося як єдиний можливий тип узагальнення в педагогічній теорії і практиці. За К. Марксом, вихідним пунктом теорії може бути тільки особливого роду ідеалізована модель, генетично вихідна “клітинка”, що з’єднує риси загального й особливого [7].

Метою статті є аналіз принципу сходження від абстрактного до конкретного у педагогіці як метод побудови наукової теорії. Для цього необхідно:

– визначити принцип сходження від абстрактного до конкретного у педагогіці;

– розкрити теорію розвивального навчання В.В. Давидова;

– застосувати принцип сходження від абстрактного до конкретного в психолого-педагогічній науці та пов’язати його з теорією розвиваючого навчання.

В.В. Давидов піддав критиці принцип наочності, що вважався однією з основ педагогічної теорії, а в дійсності саме і виражав емпіричне розуміння пізнання взагалі і мислення зокрема. У зв’язку із цим він спеціально проаналізував розходження між повсякденними поняттями і поняттями науковими, показав на прикладах, що наочність у навчанні, як вона розумілася в педагогічній традиції, не допомагає, а серйозно ускладнює утворення в учнів наукових понять. Виходячи з ідеї змістовного узагальнення, зрозумілого в рамках методу сходження від абстрактного до конкретного, В.В. Давидов розробив теорію і практику нових способів побудови шкільних предметів і запропонував нові методи навчання. Можна виділити три істотних пункти цієї теорії [1; 2]:

1. Вихідний пункт навчання шкільного предмета – це змістовне узагальнення, конкретна абстракція, а не емпірична генералізація. Дуже важливо показати учням відмінності між емпіричними узагальненнями, використовуваними в повсякденному житті, та узагальненнями науковими.

2. Необхідно навчати учнів спеціальних дій, виконання яких приводить до формування вихідних змістовних узагальнень – конкретних абстракцій.

3. Змістовне узагальнення як вихідний пункт при навчанні деякого шкільного предмета, як “клітина” процесу уявного розгортання цього предмета не може бути наочною в емпіричному розумінні слова, тому що не може бути прямо набуто з почуттєвого досвіду. Однак, як показав В.В. Давидов, “клітина” – це ідеалізована модель істотних рис визначеного шкільного предмета. І як така модель, вона є чимось одночасно абстрактним і конкретним, а виходить, може володіти певною наочністю. Це був дуже важливий пункт. Ті філософи, що вивчали метод сходження від абстрактного до конкретного, не порушували цього питання. В.В. Давидов спеціально його досліджував, тому що це було для нього принципово важливо у світлі тієї практичної установки, що лежала в основі його теоретичної роботи: запропонувати конкретні методи навчання.

Якщо дослідження починається з розгляду чуттєво-конкретного різноманіття окремих видів руху і йде до виявлення їхньої загальної внутрішньої основи, то виклад результатів дослідження, маючи той самий об'єктивний зміст, починає розгортатися з цієї вже знайденої загальної основи в напрямі уявного відтворення її приватних проявів, зберігаючи при цьому їх внутрішню єдність (конкретність). Навчальна діяльність школярів будується відповідно до способу викладу наукових знань, способу сходження від абстрактного до конкретного. Мислення школярів у процесі навчальної діяльності має щось спільне з мисленням учених, що викладають результати своїх досліджень за допомогою змістовних абстракцій, узагальнень і теоретичних понять, які функціонують у процесі сходження від абстрактного до конкретного [3].

Згідно з В.В. Давидовим, навчальна діяльність повинна розгортатися в реальному навчально-виховному процесі відповідно до основних вимог сходження думки від абстрактного до конкретного.

Оволодіваючи яким-небудь навчальним предметом, школярі під керівництвом і за допомогою вчителя аналізують навчальний матеріал, виділяють у ньому деяке загальне відношення, знаходячи разом з тим, що воно виявляється й у багатьох інших відносинах. Фіксація дітьми в якій-небудь знаковій формі загального вихідного відношення дає їм змістовну абстракцію досліджуваного предмета. Продовжуючи аналіз навчального матеріалу, школярі розкривають закономірний зв'язок виділеного вихідного відношення з його різними проявами і тим самим будують змістовне узагальнення досліджуваного предмета. Потім вони використовують змістовні абстракцію й узагальнення для виведення (знову за допомогою вчителя) інших окремих абстракцій і для об'єднання їх у цілісному (конкретному) навчальному предметі.

Коли школярі починають використовувати вихідні абстракцію й узагальнення як спосіб виведення й об'єднання інших абстракцій, то вони перетворюють ці вихідні розумові операції в таку понятійну форму, що фіксує деяку "клітину" навчального предмета. Ця "клітина" служить для них у майбутньому загальним принципом орієнтації в різноманітному фактичному навчальному матеріалі, що в понятійній формі вони повинні засвоїти шляхом розгорнутого сходження від абстрактного до конкретного.

Навчальна діяльність, пов'язана з таким сходженням, здійснюється школярами в процесі послідовного виконання декількох навчальних дій, серед яких найбільш істотне значення мають три початкових дії. Перша дія – перетворення предметно представлених умов навчального завдання з метою виявлення в них генетично вихідного і загального відношення цілого класу практичних задач. Друга дія – моделювання в предметній, графічній і буквеній формі виділеного загального відношення. Третя дія – перетворення моделей з метою вивчення властивостей загального відношення в "чистому вигляді". У процесі виконання

цих дій школярі реалізують ті змістовні абстракції, узагальнення й висновки, що характерні для сходження думки від абстрактного до конкретного.

Необхідно відзначити, що в шкільній практиці конкретизація понять пов'язується в основному з чуттєво-конкретним сприйняттям. У цьому зв'язку цікава думка А.В. Усової: “Процес конкретизації понять (руху від абстрактного до конкретного) тісно пов'язаний з узагальненням. Процес узагальнення має місце і на першому етапі утворення понять, у процесі абстрагування. Однак це більш низький рівень узагальнення. Воно має переважно емпіричний характер. На другому етапі розвитку понять, у зв'язку з їхньою конкретизацією, повинне здійснюватися узагальнення на більш високому (теоретичному) рівні” [4, с. 102].

У підсумку сама проблема, яку намагаються вирішити таким чином, виникає лише тому, що “знання” задано людині у формі, що не відповідає дійсному знанню. Учень фактично опановує сурогатом знання, думкою нерозчленованим конкретним знанням, при цьому не докладає зусиль для встановлення структурних елементів знання і зв'язків, відносин між ними. Хоча процес пізнання має починатися саме з виділення реального й ідеального предметів пізнання (реального конкретного і думкою нерозчленованого конкретного) і завершуватися встановленням синтезованого конкретного у мисленні [5, с. 63–66].

А.З. Рахімов, учень В.В. Давидова, у стосовно принципу сходження від абстрактного до конкретного відзначає: “Нетрадиційні, інноваційні технології розвивального навчання до учнів висувають об'єктивно інші вимоги і будуються на принципі діалектичного методу пізнання. Це означає, що тут мислення підкоряється результатам власного дослідження й аналізу досліджуваного об'єкта, мислення формується в процесі предметно-перетворювальної навчальної діяльності і є відображенням конкретної діалектики речей, об'єктів і явищ, де учні виявляють істотні властивості, ознаки, відносини між внутрішніми елементами цілого. Тут основним методом пізнання є діалектичний метод сходження від абстрактного до конкретного” [6, с. 30–31].

Далі в праці А.З. Рахімова “Психодидактика” знаходимо: “Пізнання сутності конкретного поняття йде послідовно від одним теоретично осмисленим, усвідомленим учнем факту до іншого. При цьому в учня формується повна орієнтована основа розумової діяльності. Вибір досліджуваних учнем фактів суворо спрямовується теоретичною ідеєю – ідеєю сходження від абстрактного до конкретного. Перехід думки від одного факту до іншого розглядаються як послідовні, логічні моменти чи рівні цього процесу пізнання” [6, с. 31].

Висновки. Підбиваючи підсумки, відзначимо, що при навчанні використовується в основному сходження від абстрактного до конкретного як загальна характеристика теоретичного наукового мислення і як закономірність розвитку наукового пізнання в цілому. Сходження від абстрактного до конкретного як метод побудови теорії розвиваючих об'єктів, яка використовується при шкіль-

ному навчанні значно меншою мірою. Реалізація сходження від абстрактного до конкретного при навчанні потребує розвитку понять на основі їхнього узагальнення і збагачення їхнім теоретичним змістом.

Література

1. Давыдов В.В. Проблемы развивающего обучения: Опыт теоретического и экспериментального психологического исследования / В.В. Давыдов. – М. : Педагогика, 1986. – 240 с.
2. Давыдов В.В. Теория развивающего обучения / В.В. Давыдов. – М. : ИНТОР, 1996. – 544 с.
3. Громов М.Д. Развитие мышления младшего школьника // Психология младшего школьника / [под ред. Е.И. Игнатьева]. – М. : Изд-во АПН РСФСР, 1960.
4. Усова А.В. Формирование у школьников научных понятий в процессе обучения / А.В. Усова. – М. : Педагогика, 1986. – 176 с.
5. Подольский А.И. Модель педагогической системы развивающего обучения. (На содержании курса физики 7-го класса) / А.И. Подольский. – Магнитогорск : Изд-во МГПИ, 1997. – 237 с.
6. Рахимов А.З. Психодидактика / А.З. Рахимов. – Уфа : Творчество, 1996. – 191 с.
7. Ильенков Э.В. Диалектика абстрактного и конкретного в “Капитале” Маркса / Э.В. Ильенков. – М. : Изд-во АПН СССР, 1960. – 285 с.
8. Ильенков Э.В. Философия и культура / Э.В. Ильенков. – М. : Политиздат, 1991. – 464 с.
9. Маркс К. Соч. / К. Маркс, Ф. Энгельс. – М. – Т. 46. – Ч. I.

МУСХАРІНА Ю.Ю.

ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ КОМПЛЕКСНОГО ПІДХОДУ ДО ОЗДОРОВЛЕННЯ ШКОЛЯРІВ

Стан здоров'я дітей і підлітків є однією з важливих медико-соціальних проблем, оскільки від нього залежить майбутнє держави, її трудовий та інтелектуальний потенціал. Сучасний стан здоров'я населення України, особливо підростаючого покоління, є національним лихом, проблемою, що вимагає вжиття нагальних та ефективних заходів для виходу із ситуації, що склалася [13].

За даними досліджень науковців останніх років, у школярів з 1-го до 9-го класу частота зниження гостроти зору зростає у 1,5 раза, частота порушень постави – у 1,5 раза, поширення хвороб органів травлення – у 1,4 раза, хвороб ендокринної системи – у 2,6 раза [3; 10]. Сьогодні зростання поширеності захворювань (загальна захворюваність) за багатьма класами хвороб, зокрема, за первинною захворюваністю на новоутворення та хвороби нервової системи збільшується за рік приблизно на 4%, на хвороби крові – 1,5%, частота травм і отруєнь зростає на 3% [12]. Після Чорнобильської трагедії загальний стан здоров'я дітей та підлітків погіршився, під загрозою перебуває майбутнє генофонду нації. Ось чому сьогодні здорова дитина стає багатством не лише батьків, а й держави [5]. Тому питання здоров'я дитячого населення набуло апогею актуальності.